

مركز جهانی علوم اسلامی
جمهوری اسلامی ایران - قم - ۱۳۵۸

مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی

هدایت و ضلالت در قرآن کریم

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته فقه و معارف اسلامی

نگارش: محمد احسانی

استاد راهنما: حجت السلام و المسلمین جعفر کریمی

استاد مشاور: حجت الاسلام و المسلمین غلامعلی عزیزی کیا

تیر ۱۳۸۵

کتابخانه جامع مرکز جهانی علوم اسلامی

شماره ثبت: ۷۳۵

تاریخ ثبت:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

□ مسئولیت مطالب مندرج در این پایان نامه ، به عهده نویسنده می باشد.

□ هرگونه استفاده از این پایان نامه با ذکر منبع ، بلاشکال است و نشر آن

در داخل کشور منوط به اخذ مجوز از مرکز جهانی علوم اسلامی است.

تقدیر و تشکر

« مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمَخْلُوقَ لَمْ يَشْكُرِ الْخَالِقَ »

برخودم لازم میدانم از مروجین اسلام و قرآن، به ویژه، رهبر محبوب انقلاب حضرت آیه الله خامنه‌ای که عنایت ویژه در جهت تقویت مکتب اهل بیت (ع) و رشد و بالندگی فرهنگی و حوزه‌های علمی در داخل و خارج جمهوری اسلامی مخصوصاً طلاب غیر ایرانی دارند، قدر دانی نمایم.

همچنین از مسئولین مرکز جهانی علوم اسلامی، مسئولین امور پایان نامه، استاد محترم راهنما جناب حجه الاسلام آقای جعفر کریمی و استاد محترم مشاور جناب حجه الاسلام والمسلمین آقای غلام علی عزیزی کیا (دام عزهما)، گروه «قرآن و حدیث» مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی که همکاری لازم را مبذول داشتند، متشکرم و توفیق بیشتر آنان را در طریق خدمت به اسلام و مسلمین از پیشگاه قادر متعال مسئلت دارم. ومن ا... التوفیق.

يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرَّ وَجِئْنَا بِبِضَاعِهِ مُرْجَاتٍ فَأَوْفِ لَنَا
الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ^١

این اثر ناقابل را تقدیم می کنم به :

بزرگ پرچمدار رسالت الهی، پیامبر رحمت و هدایت، حضرت محمد بن
عبد الله صلی الله علیه وآله و دوازده اختر تابناک فروزان آسمان امامت
و ولایت، ائمه هدی علیهم السلام، روح بلند و ملکوتی بنیانگذار
جمهوری اسلامی ایران حضرت امام خمینی (ره) و تقدیم به وارثان
علوم نبوی، حافظان حدود الهی، حوزه های علوم دینی، روشن ضمیران
و ره پویان راه حقیقت و آزادی، خدمت گذاران صدیق اسلام و مسلمین

هکیده:

مسئله هدایت از مهمترین و ریشه دار ترین مسائلی است که در کتب آسمانی بخصوص قرآن مجید، روایات و اخبار اسلامی مورد توجه قرار گرفته. موضوع هدایت تا آن جا در خور توجه و ارزش است که با حیات تمام مخلوقات، اعم از غیبی و شهودی بستگی دارد زیرا همه موفقیت ها، محرومیت ها، سعادتها و بدبختی های انسان در اثر هدایت صحیح و ناصحیح است و در هر کار هدایت نقش مؤثری دارد.

هدایت در تمام هستی و در کل عالم اشراق دارد هیچ موجودی از موجودات را نمی توان یابید که انوار هدایت در آن ها تجلی نکند، اگر هدایت نبود موجودی به وجود نمی آمد و به فرض وجود، قدرت ادامه هستی نداشت. هدایت طبق آیات و روایات، بردو نوع تکوینی (که شامل تمام موجودات عالم هستی می گردد.) و هدایت تشریحی مجموعه ای است از مقررات الهی در چهره قرآن، پیامبران و کلمات ائمه معصومین (ع) فقط مخصوص انسان است. این رساله تحت عنوان «هدایت» از دیدگاه قرآن کریم مورد بررسی و تبیین قرار گرفته است که مشتمل بر یک مقدمه، پنج فصل و نتیجه گیری می باشد.

در فصل اول: به کلیات و مفاهیم لغوی و اصطلاحی هدایت از دیدگاه اهل لغت و قرآن کریم پرداخته شده و در ضمن، مفهوم مخالف «هدایت» کلمه ضلالت نیز مورد بررسی قرار گرفته است.

فصل دوم: از دو قسم: هدایت تکوینی و بیان اقسام و مصداق این هدایت و سپس به هدایت تشریحی و نقش انسان در پذیرش هدایت، و در اخیر از نسبت بین دو هدایت سخن به میان آمده است.

فصل سوم: عوامل هدایت همچون انبیاء، ائمه معصومین (ع)، علما، و زمینه های هدایت مورد توجه قرار گرفته و نقش مآثری آن ها در جهت هدایت یابی و کمالات انسان مطرح شده است.

فصل چهارم: از عوامل و زمینه های ضلالت که هر یک در انحطاط و فرومایگی انسان (که مقدمه گمراهی او است) نقش بسزایی دارد بحث شده. مسلماً اجتناب از امور یاد شده موجب رستگاری انسان می گردد. در فصل پنجم به مراتب هدایت در سه مرحله از: اسلام، ایمان به خدا، ولایت و نیز مراتب ضلالت چون مرض قلب، انحراف و کفر اشاره گردیده و در پایان خلاصه ای از آثار و نشانه های ضلالت و نتیجه هدایت انسان بیان گردیده است.

فهرست مطالب

عنوان.....	صفحه
اهدای.....	
تقدیر و تشکر.....	
چکیده.....	
مقدمه.....	۱

فصل اول کلیات و مفاهیم

۱- کلیات.....	۴
۱-۱- بیان مسئله تحقیق.....	۴
۱-۲- اهمیت تحقیق.....	۵
۱-۳- سؤالهای تحقیق.....	۵
۱-۴- اهداف تحقیق.....	۶
۱-۵- پیشینه تحقیق.....	۶
۱-۶- روش تحقیق.....	۷
۲- مفاهیم.....	۷
۲-۱- معنای لغوی هدایت.....	۷
۲-۲- معنای اصطلاحی هدایت.....	۹
۲-۳- مفهوم ضلالت.....	۱۳

فصل دوم: اقسام هدایت

مقدمه.....	۲۰
۱- هدایت تکوینی.....	۲۱

فهرست مطالب

۲۳	۱-۱- هدایت فطری
۲۶	۱-۲- هدایت غریزی
۲۸	مصادیق هدایت تکوینی
۲۸	۱-۱- آسمانیا و هدایت
۳۳	۱-۲- نباتات و هدایت
۳۷	۱-۳- حیوانات و هدایت
۳۹	۱-۴- جنیان و هدایت
۴۱	۱-۵- انسان و هدایت
۴۵	۲- هدایت تشریحی
۴۵	۲-۱- هدایت ویژه برای انسان
۴۹	۲-۲- نقش انسان در پذیرش هدایت
۵۴	۳- نسبت هدایت تکوینی تشریحی

فصل سوم: عوامل و زمینه های هدایت

۶۱	۱- عوامل هدایت
۶۱	مقدمه
۶۱	۱-۱- انبیاء
۷۱	۱-۲- پیشوایان معصوم (ع)
۷۷	۱-۳- عالمان دینی
۸۱	۲- زمینه های هدایت
۸۱	۲-۱- یاد خدا (ذکر)

فهرست مطالب

۸۷.....	۲-۲- قلب سلیم.....
۹۱.....	۲-۳- تهذیب نفس.....
۹۴.....	۲-۴- تفکر.....
۹۹.....	۲-۵- علم.....

فصل چهارم عوامل و زمینه های ضلالت

۱۰۶.....	۱- عوامل ضلالت.....
۱۰۶.....	مقدمه.....
۱۰۶.....	۱-۱- طاغوت های زمان.....
۱۱۳.....	۱-۲- دوستان ناباب.....
۱۱۷.....	۱-۳- تقلید از گذشتگان.....
۱۲۲.....	۱-۴- پیروی از اکثریت نااهل.....
۱۲۵.....	۲- زمینه های ضلالت.....
۱۲۵.....	۲-۱- پیروی از شیطان.....
۱۳۱.....	۲-۲- دنیا پرستی.....
۱۳۷.....	۲-۳- هوای نفس.....

فصل پنجم مراتب هدایت و ضلالت

۱۴۲.....	۱- مراتب هدایت.....
۱۴۲.....	مقدمه.....
۱۴۲.....	۱-۱- اسلام.....

فهرست مطالب

۱۴۴.....	۲-۱- ایمان
۱۴۹.....	۳-۱- ولایت
۱۵۲.....	۲- مراتب ضلالت
۱۵۲.....	۱- مریض قلب
۱۵۳.....	۲- گمراهی
۱۵۳.....	۳- کفر
۱۵۷.....	۳- نتیجه هدایت
۱۶۲.....	فهرست منابع

مقدمه

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدانا اللَّهُ^۱

درود و سپاس بی انتها به پیشگاه قادر متعال که ما را به برکت اسلام، ایمان و ائمه طاهرین علیهم السلام هدایت و راهنمایی نمود. و امت اسلام را بالاترین و نیکوترین امت ها و پیامبر اسلام را آخرین فرستادگان خود قرار داد و قرآن را چونان معجزه ای جاوید بر او نازل کرد، تا انسان را الی یوم الحساب «قیامت» به حق و کمال واقعی او راهنمایی نماید. دین اسلام به صورت آخرین و کاملترین دین به دنبال ارائه راهی است که به فلاح و زستگاری جامعه ی بشریت منتهی می شود، و آن ها را از جهالت، نادانی، بیچارگی، تباه کاری در دنیا و آخرت می رهاند.

قرآن مجید در موارد بسیار خود را به عنوان کتاب هدایت و ارائه دهنده ی بهترین اسلوب

معرفی می کند. و می فرماید:

« إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمٌ »^۲

این قرآن، به راهی که استوارترین راه هاست، هدایت می کند.

« وَ هُدًى وَ رَحْمَةً وَ بُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ »^۳

[این کتاب را بر تو نازل کردیم که بیانگر همه چیز، مایه هدایت، رحمت و بشارت برای

مسلمانان است.

« ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِلْمُتَّقِينَ »^۴

آن کتاب با عظمتی است، که شکی در آن راه ندارد، و مایه هدایت پرهیزگاران است.

۱ اعراف / ۴۳

۲ اسراء / ۹

۳ نحل / ۸۹

۴ بقره / ۲

این کتاب آسمانی با روش هدایتی مخصوص به خود، از راه انذار و تبشیر و با وعد و وعید، انسان ها را از پیمودن راه گمراهی نهی می کند، و با بیان فرجام خطرناکی که گمراهان پیش رو دارند از سرنوشت آنان به عنوان درس عبرتی برای آیندگان سخن می گوید، و با بیان سرانجام هدایت یافتگان، بشریت را به پیمودن راه و روش آنان ترغیب می نماید.

با عنایت به ارزش هدایت ازدیدگاه قرآن مجید، در این پایان نامه تلاش شده تا با استفاده از آیات و تفاسیر آن، اطلاعات دسته بندی شده در مورد آشنایی با مفاهیم گوناگون هدایت در قرآن، عناوین هدایت یافتگان، عوامل و اموری که باعث هدایت می شود، و اثراتی که هدایت در حیات دنیوی و اخروی انسان دارد، فراروی جویندگان راه هدایت قرار گیرد. به این آرزو که با عنایت و لطف خداوند منان، توفیق پیمودن راه هدایت و رستگاری را بیابیم، که بی بدرقه توفیق و بی مدد یاری حضرت حق پیمودن این راه میسر نخواهد بود.

نظر به وسعت موضوع و عوامل دیگر، این جانب سعی خود را به کار بستم تا کاری در شأن یک رساله انجام دهم، لیکن هنوز جا برای صحبت باقی است، و راه برای تحقیق و پژوهش در این زمینه باز است. زیرا قرآن کریم دریایی است، عمیق و اقیانوسی است بی نهایت، که هدایتش را کرانه ای نیست، و هر کس از این دریا به فراخور وسع خویش بهره می گیرد، پس نباید این گونه نوشته ها ختم سخن شود، بلکه صرفاً حلقه ارتباطی برای تلاش آیندگان خواهد بود.

فصل اول: کلیات و مفاهیم

۱- کلیات

بیان مسئله تحقیق

سئوالهای تحقیق

اهداف تحقیق

پیشینه تحقیق

روش تحقیق

۲- مفاهیم

معنای لغوی هدایت

معنای اصطلاحی هدایت

مفهوم ضلالت

۱ - کلیات

۱-۱ بیان مسئله تحقیق

تمام انسانها دوستدار هدایت و در جستجوی آن هستند، هر چند در تشخیص مصداق و مفهوم آن اتفاق نظر نداشته باشند. دوست داشتن هدایت وجه مشترک میان جامعه بشریت است.

انسان، طبق خواسته ها و استعداد های فطری خود هدایت را جستجو می کند، از آنجا که استعداد ها و برداشتهای بشر از حقیقت متفاوت اند هر کس سعادت خود را در چیزی می داند، چه آن که درست فهمیده باشد یا نادرست. عقیده را انتخاب نموده و آن را هدف خویش قرار می دهد، و برای رسیدن به آن هدف می کوشد.

برای بشریت مخصوصا جامعه مسلمان و با تقوی، مسئله هدایت از اهمیت خاصی برخوردار است؛ از آن رهگذر که هدایت مربوط به سعادت، رستگاری و فرجام کار انسان می گردد خوش. بختانه وسیله های متعددی برای هدایت انسان از سوی خداوند تدبیر شده است زیرا اولاً: خداوند مستقیماً خود زمینه هدایت انسان را فراهم نموده، او را از ظلمت ها به سوی نور بیرون می آورد، قرآن فرموده:

«اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ»^۱

خداوند ولی مؤمنین است و آنها را از ظلمت ها به سوی نور خارج می کند.

ثانياً: خداوند وسیله های هدایت را که انبیا و کتب آسمانی مخصوصاً قرآن مجید است برای بشر تعیین کرده است. خالق متعال کتاب با عظمتش را چنین معرفی نموده: «شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي

أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ»^۲

۱- بقره / ۲۵۷

۲- بقره / ۲۸۲

ماه رمضان ماهی است که قرآن برای رهنمایی مردم، و نشانه های هدایت، و فرق میان حق و باطل، در آن نازل شده است.

مسئله اصلی تحقیق این است که هدایت از منظر قرآن چیست؟ و در این راستا اقسام، عوامل، مراتب، آثار و نتایج هدایت نیز مورد ارزیابی و تحلیل قرار می گیرد. قرآن کریم به عنوان منبع اصلی، از روایات، و کلام دانشمندان نیز مورد استفاده قرار گرفته، به توصیف و تشریح آن پرداخته می شود. همچنین برای شناخت بیشتر، هدایت به نقطه مقابل آن ضلالت نیز پرداخته شده. و در آخر از آثار و نتایج هدایت سخن خواهیم گفت.

۱-۲ اهمیت تحقیق

از آن جا که موضوع این تحقیق هدایت از دیدگاه قرآن کریم است و از سوی دیگر پوشیده نیست که قرآن آمد تا انسان را هدایت و تربیت نموده و به مراتب عالیه نفس و کمال انسانیت برساند، رهبر واقعی و نشان دهنده صراط مستقیم باشد. بنا بر این موضوعی که در تبیین ابعاد راه و روش رسیدن انسان به اوج معنویت و کمال واقعی اوست، از اهمیت خاصی برخوردار است زیرا تأمین عزت و سعادت انسان در دو جهان در گرو راهیابی صحیح و هدایت درست اوست. پس بحث هدایت و شناخت ابعاد گسترده آن از دیدگاه قرآن بسیار مفید و حائز اهمیت است.

۱-۳ سئوالهای تحقیق

مهمترین سئوالهای این بحث عبارتند از:

- الف: ماهیت هدایت چیست؟
- ب: هدایت بر چند قسم است؟
- ج: عوامل و زمینه هدایت و ضلالت کدام است؟
- د: مراتب هدایت کدام است؟
- ه: آثار و نتایج هدایت و ضلالت چیست؟

۱-۴ اهداف تحقیق

هدف از این تحقیق شناخت ماهیت هدایت، بیان اقسام هدایت، تبیین عوامل و زمینه های هدایت، دانستن مراتب آن، بررسی آثار و نتایجی که از تمام مباحث فوق حاصل می گردد و کشف مرز هدایت و ضلالت و نیز شناخت اهمیت این موضوع و توضیح ابعاد علمی آن نیز از دیگر اهداف این بحث به شمار می رود.

۱-۵ پیشینه تحقیق

در قرآن کریم در حدود ۳۱۳ بار ریشه هدی و مشتقات آن آمده و مفسرین در کتب تفاسیر بحث هایی دارند، لکن این مباحث مختصر و پراکنده می باشد
بحث هدایت در کتابهای روایی مانند بحار الانوار، کتب اربعه، مخصوصاً نهج البلاغه، به اجمال ذکر شده. صاحبان شروح و تعلیقه های این کتب مقداری درباره هدایت بحث نموده اند. لکن این بحث ها بسیار مختصر ارائه شده است که احتیاج به جمع آوری تبویب، ترجمه و توضیح دارد.

پیرامون این موضوع بحث مستقل کمتر صورت گرفته است، با توجه به جستجویی که اینجانب داشتم کتاب مستقل در این موضوع بسیار نادر است. کتاب و رساله هایی که به آنها دست رسی پیدا نموده ام به قرار ذیل است:

۱- کتاب هدایت در قرآن اثر آیه الله جوادی آملی، در سال ۱۳۷۶ چاپ شده.

۲- کتاب هدایت و ضلالت در قرآن و فلسفه و کلام: اثر منیژه سیار است ۱۳۷۶.

۳- پایان نامه کارشناسی ارشد الهیات و معارف اسلامی، محمد علی رستمیان ۱۳۸۲

۴- هدایت از دیدگاه قرآن پایان نامه کارشناسی ارشد ۱۳۷۱ بتول سازگار این دو پایان نامه با همه نکات برجسته که دارد در عین حال بحث به طور کامل و همه جانبه بیان نشده است، همانطور که خود نویسنده اظهار نموده و جای بسیاری از بحث وجود دارد. اما در رساله

حاضر بحث از منظر دیگر مطرح شده و بسیاری از مطالب آن در پایان نامه ها و کتب یاد شده مطرح نگردیده است.

۱-۶ روش تحقیق

روش این تحقیق توصیفی، تحلیلی است یعنی پس از جمع آوری منابع و اطلاعات نکات مربوط توصیف و گزارش شده و سپس به تحلیل تبیین و بررسی آنها پرداخته می شود

۲- مفاهیم

مفهوم لغوی هدایت

۱- ۲- کلمه « هدایت » از هدی که اصل آن سه حرف « ه ، د ، ی » است. در کتب لغویین معانی متعدد و متفاوت از آن ارائه شده است. و گفته اند هدایت از هر چیز ابتدای آن است و حقیقت این کلمه در لغت به معنی بیان و تعریف است عرب هر چه در آن دلالت، دعوت، ارشاد باشد همه را هدی خوانند.^۱

بعضی گفته اند هدایت دارای دو اصل است یعنی در معنی آن دو اصل نهفته است. یکی تقدم برای ارشاد دیگری تقدم برای بعث و برانگیختن و وادار کردن به سوی هدف.^۲ برخی اصل اولی در ماده هدایت بیان راه و رشد و تمکن از وصول به چیزی دانسته بعد افزوده مقابل هدایت ضلالت، مقابل ارشاد غی و آن دلالت به سوی شر و فساد است. آن گونه که ارشاد هدایت به سوی خیر و صلاح است آن گاه معنی هدایت را توسعه داده آن را منحصر در امور معنوی نمی داند بلکه در امور مادی، معنوی، خیر و شر استعمال نموده است.^۳

ابن منظور برای هدایت استعمالات زیادی قائل است وی هدی را از اسماء خداوند می داند و به نقل از ابن اثیر گوید: هادی کسی است که بندگان را بصیرت و بینایی بخشیده و راه

۱ العین، ج ۴ ص ۷۸ الخلیل بن احمد الفراهیدی چاپ اول ایران

۲ مقایس اللغه ج ۶، ص ۴۲ احمد بن فارین زکریا مکتب الاعلام اسلامی

۳ التحقیق فی کلمات القرآن الکریم ج ۱۱، ص المصطفوی حسن وزارت ارشاد چاپ اول ۱۳۶۹

معرفت خویش را با آنان شناسانید تا به ربوبیت خداوند اقرار کردند و قادر متعال هر موجودی را به سوی لوازم و دوام بقای وجودی خودش هدایت کرد، آن گونه که فرموده: «**انْ عَلَيْنَا لَلْهُدَىٰ**» بدرستی بر ما است که طریق هدایت را از ضلالت به شما نشان دهیم.

راغب می گوید: «هدایت به معنای دلالت و راهنمای همراه بالطف است و بسیاری از آیات قرآن در مورد «هدایت» معنی لغوی آن مراد است آنانی که جز غیر خدا را پرستش می کنند به سوی راه دوزخ هدایتشان کنید»^۱

از آن چه در معنای هدایت بیان شد معلوم شد که هدایت عبارت است از راهنمایی و ارائه الطریق به سوی خیر و صواب و محبت به راه که انسان را به هدف برساند و این راهنمایی دو گونه است: نشان دادن صرف راه نیل به مقصود است که به آن «**ارائه الطریق**» گویند، و راهنمای سالک را به مقصود و مطلوب واقعی اومی رساند به چنین راهنمایی «**ایصال الی المطلوب**» گویند. اختلافی که در معنی هدایت به نظر می رسد از لحاظ معنی نیست بلکه از جهت منشأ هدایت است. آنان که نظر به منشأ هدایت داشته اند معنی هدایت را طبق این نظریه ارائه داده اند^۲

اما هدایت در اصل همان دلالت و راهنمای است منتهی برخی قیودی را نیز در معانی ذکر کرده است که قهراً دائره معنا را محدود می کند مانند «**الهدایه دلالة بلطف**» برخی هر نشان دادن راه را هدایت نمی دانند بلکه آن دلالتی را که راه خیر و نعمت را نشان دهد هدایت گویند. مانند صدر المتألهین در تفسیرش می گوید:

«**الْهُدَايَةُ لَغَوٌ الْإِرْشَادُ بِالطَّفِ وَلِهَذَا يُسْتَعْمَلُ فِي الْخَيْرِ لَفِي الشَّرِّ**» از این روایات مانند «**فَاهْدُوهُمْ إِلَى صِرَاطِ الْجَحِيمِ**» یا «**فَاهْدُوهُمْ إِلَى عَذَابِ السَّعِيرِ**» و مانند آن را حمل بر سیل

۱ - لسان العرب ج ۱۵ ص ۳۵۳ ابن منظور دار احیا التراث بیروت ۶۳۰-۷۱۱.

۲ - ضافات / ۲۳

- راغب اصفهانی مفردات ص ۵۳۶ ایشان هدایت را به معنای راهنمایی توأم بالطف ذکر نموده است در حالی که جوهری در صحاح نظر به مفهوم هدایت داشته آن را راهنمایی مطلق بیان نموده. صحاح ج ۶ ماد ۳۰.

تحکیم نموده . ممکن گفته شود معنای هدایت دلالت به سوی چیزی که انسان را به مطلوب می رساند باشد ولیکن این معنا نقض می شود آنجا که در قول تعالی آمده: «انک لاتهدی من احببت ولاکن الله یهدی من یشاء وهو اعلم بالمهتدین»^۱ ای پیامبر تو نمی توانی کسی را که دوست داری هدایت کنی ولی خداوند هرکس را بخواهد هدایت می کند و او به هدایت یافتگان آگاه تر است.

این گونه تعاریف از هدایت ، از سوی آقا مصطفی خمینی «ره» مورد تأمل قرار گرفته ، زیرا اولاً : قید مزبور در کتب اهل لغت یابیده نشده جز اینکه هدایت را به ارشاد و دلالت تفسیر نموده اند.^۲ ثانیاً : از کتب لغت استفاده نمی شود که حقیقت هدایت به معنی خیرات و حسنات باشد ، بـلـه در استعمالات شرعی چنین استعمال زیاد است به گونه ای که کلمه ای، از معنای حقیقی مهجور شده معنی دیگر را کسب نموده لذا گفته اند: «الهدایه فی الاستعمال الشرعی الدلاله الی الحق والدعاء». در بیان شرع راهنمای بسوی طلب و مطلوب هدایت است .

۲-۲ معنای اصطلاحی هدایت

هدایت در اصطلاح عبارت است از ارائه طریق و افاضه قوی و بهره گیری موجودات از کمالی که شخص بتواند به وسیله آن مصالح خود را به نظم خاص و صحیحی در یابد. به دیگر سخن، هدایت تشریحی از برون متوجه انسان می گردد تا او را از خطاها عبور داده به مقصود و کمال نهایی او منتهی گردد . خوش بختانه انبیا و سایر هدایتگران مأمور به این کار بوده اند و عا ملین این هدایت عبارت است از ۱- رسولان و پیامبران ۲- اولیای الهی ۳- کتاب های آسمانی ۴- امامان و پیشوایان معصوم (ع) علما و دانشمندان دینی که در فصل سوم بیان خواهد شد.

۱ - قصص آیه ۵۷

۲ - حاج مصطفی خمینی، تفسیر قرآن کریم، ج ۱، ص ۴۲۹

آیات قرآن مجید نیز همین معنا را بیان نموده: «**أَنْ عَلَيْنَا لِلْهُدَى**»^۱ و «**أَنْ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي** **الَّتِي هِيَ أَقْوَمٌ**»^۲ و آیه «**قُلِ اللَّهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ**»^۳ این قرآن به سوی راست ترین راه ها هدایت می کند و مومنان را نوید می دهد که برای مردم نیکو کار اجر بزرگ است. برخی گویند به سوی کلمه هدایت می کند که معتدل ترین و صحیح ترین کلمات است یعنی توحید ایمان به خدا و پیامبران و عمل نیکو است.^۴

«هدایت» تنها در دایره انسان محدود نمی شود، بلکه تمام موجودات را که از استعداد های ویژه ای برخوردارند شامل می گردد. پس در واقع هدایت به حرکت در آوردن موجودات از قوه به فعل، از نقص به کمال، از عدم به وجود، از باطل به جانب حق و از ظلمت به نور است.

بعضی آیات دلالت می کند که خداوند هدایت بندگان را بر خود واجب گردانیده، و حکمت او، اقتضاء هدایت مخلوقات را دارد. فرموده: «**أَنْ عَلَيْنَا لِلْهُدَى**» بدرستی بر ماست هدایت، این هدایت که مخصوص خداوند است از پیامبر نهی شده فرموده:

« أَنْكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ »

در جایی دیگر فرموده: «**لَيْسَ عَلَيْكَ هِدَاهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ**» اما هدایت به معنای دلالت بر خیر و حق با بیان چیزی که سعادت فوز و فلاح را به دنبال دارد، این هدایت تفضل خداوند نسبت به خلق اوست از این جهت برای پیامبرش فرمود: «**وَأَنْكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ**»^۵

۱- سوره لیل آیه ۱۲ /

۲- سوره اسراء آیه ۹ /

۳- سوره یونس / ۳

۴- مجمع البیان ج ۳ ص ۴۰۱ فضل ابن الحسن الطبرسی انتشارات فراهانی چاپ اول

۵- تفسیر المراغی، ج ۱، ص ۳۶ احمد مصطفی مراغی بیروت ۱۹۸۵ م.